

8. Συγκριτική θεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος

Η προσπάθεια περιγραφής, ανάλυσης και ερμηνείας της εκπαιδευτικής πολιτικής των δυο κυρίαρχων μεταπολιτευτικών κομματικών φορέων οδήγησε στον εντοπισμό ενός συνόλου παραγόντων, οι οποίοι δρώντας παράλληλα και ταυτόχρονα διαμόρφωσαν τον πολιτικό λόγο και κατ' επέκταση, την πολιτική πρακτική της περιόδου 1975-'85. Η ερευνητική στην παρούσα μελέτη δεκαετία διακρίνεται από μια γενικότερη συζήτηση και ανάλυση εκπαιδευτικών θεμάτων, που άπτονται στην ικανοποίηση των αιτημάτων των Ελλήνων μεταναστών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Αιτήματα, όπως η μορφή εκπαίδευσης, που θα λάβει η ελληνόγλωσση εκπαίδευση, η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, η επιλογή του διδακτικού προσωπικού και η αναμόρφωση των προγραμμάτων και των βιβλίων μετουσιώνονται σε άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος.

Αναφορικά με τις ιδεολογικές αφηρησίες της Νέας Δημοκρατίας και το πως επηρεάζουν την εκπαιδευτική άποψη που εκφράζει, αυτές εδράζονται κυρίως σε μια φιλελεύθερη προσέγγιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων, που οδηγούν σε συγκεκριμένες επιλογές και αποφάσεις. Η ιδεολογική πλατφόρμα της Ν.Δ., ως κόμματος προσκείμενου στο συντηρητικό χώρο, επιβάλλει πάγιες και βασικές αρχές, οι οποίες μετουσιώνονται σε εκπαιδευτική πολιτική. Η απαρέγκλιτη τήρηση και προβολή των ίδιων εκπαιδευτικών αρχών και αξιών, ακόμα και μετά την απώλεια της εξουσίας ενισχύει την ύπαρξη ενός σταθερού και παγιωμένου ιδεολογικού σώματος καθοριστικού των εκπαιδευτικών επιλογών και αποφάσεων. Η παροχή εκπαίδευσης, που να συνάδει με τις ανάγκες και τις προϋποθέσεις των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας, είναι ο άμεσα επιδιωκόμενος στόχος της κυβερνητικής πολιτικής. Όμως, οι διακηρυγμένες και προβαλλόμενες προθέσεις, ακυρώνονται και αναπροσαρμόζονται από τις επικρατούσες χωροχρονικές συνθήκες και οδηγούν σε ανασχέσεις και αναπροσαρμογές. Επιπλέον, η υιοθέτηση προσφιλών κοινωνικών αιτημάτων – όπως αυτό της ίδρυσης ελληνικών σχολείων στη Γερμανία – τροποποιεί την εκπαιδευτική θέση της Ν.Δ. Ενώ κατά την διάρκεια της κυβερνητικής της πορείας προτεινόμενη μορφή εκπαίδευσης είναι τα δίγλωσσα σχολεία/τιμήματα, σταδιακά συζητά και την λύση των ελληνικών σχολείων.

Βασική πολιτική επιλογή του ΠΑ.ΣΟ.Κ. υπήρξε η προσπάθεια δημιουργίας μιας ευρείας μαζικής λαϊκής οργανωτικής δομής, που θα εξυπηρετούσε άμεσα την εκλογική άνοδο και ίσως και την ανάληψη της εξουσίας σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η νέα πολιτική επιλογή εδραζόταν εντός των ίδιων των πολιτικο-ιδεολογικών αρχών που προωθούσε και αναφέρονταν στην ανάγκη ευρείας κοινωνικής/μαζικής συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων δίχως αποκλίσεις, εξαιτίας των ιδιαίτερων κοινωνικών ή οικονομικών χαρακτηριστικών ομάδων, που ως τότε παρέμεναν εκτός των διαδικασιών. Παράλληλα, η ανάγκη «αλλαγής» που προωθούσε άμεσα καταδείκνυε την παγίωση του κοινωνικού και πολιτικού ιστού της χώρας, με κομματικούς εκπροσώπους του τα κόμματα της ευρύτερης αποκαλούμενης «κεντροδεξιάς». Κατά συνέπεια, ακολουθώντας την πολιτική επιχειρηματολογία που εκφράζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ., αποβαίνει λογική η ανάγκη ανατροπής του παγιωμένου πολιτικού σκηνικού με την ανάδειξη ενός νέου, εκσυγχρονιστικού, εθνικού και κυρίως σο-

σιαλιστικού κομματικού σχηματισμού, που θα εξασφάλιζε την κοινωνική μεταβολή, παρέχοντας έτσι το όραμα σε «χαμηλές» κυρίως κοινωνικές ομάδες.

Με τη διακήρυξη της 3ης Σεπτέμβρη 1974 και το κάλεσμα προς τον ελληνικό λαό να αυτοοργανωθεί και να δημιουργήσει αυτόβουλα πολιτικές οργανώσεις, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. τοποθετεί τα θεμέλια μιας μαζικής λαϊκής οργανωτικής δομής, η οποία εξαπλώνεται και εκτός των εθνικών ορίων του κράτους και μεταφέρεται σε ομογενειακούς φορείς. Σταδιακά, αρχίζει να διαφαίνεται η ισχύς που αποκτά, ιδιαίτερα με το αποτέλεσμα του 13,58% (παρ' ότι ο πρόεδρος του κινήματος ανάμενε μεγαλύτερη εκλογική απήχηση) που λαμβάνει στις εκλογές του 1974, δημιουργώντας διεξόδους κοινωνικής έκφρασης και δράσης σε πολλαπλά επίπεδα. Ουσιαστικά μεταβάλλεται σε εκφραστή και συναρθρωτή των αιτημάτων και γενικότερα του πολιτικού λόγου του κοινωνικού κινήματος της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου (Σπουρδαλάκης, 1998, 35).

Άμεσα συνυφασμένες με την αδιαμφισβήτητη, όπως αναδεικνύεται μέσα από την έρευνα, δράση και ανάμειξη των ελληνικών κομματικών σχηματισμών στους κόλπους των μεταναστευτικών οργανώσεων και συλλόγων, είναι οι αναφορές που πραγματοποιούν εντός του ελληνικού κοινοβουλίου. Οι κομματικοί σχηματισμοί επιδίδονται σε μια «αναμέτρηση» ανάληψης του ρόλου επίσημου εκπροσώπου των ομογενειακών συλλόγων και οργανώσεων στον ελλαδικό χώρο, γεγονός που αδιαμφισβήτητα συμφύρει την ανάγκη των κομμάτων για εκλογική προσέλκυση κοινωνικών ομάδων. Στην αναμέτρηση αυτή ρυθμιστικός είναι ο κυβερνητικός ή αντιπολιτευτικός ρόλος των δύο κομμάτων. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Ελλάδας από την Νέα Δημοκρατία, η κομματική οργάνωση αδρανεί, εξαιτίας βέβαια και της έλλειψης οργανωτικής δράσης που χαρακτηρίζει γενικότερα τον φιλελεύθερο πολιτικό χώρο. Η δράση στον τομέα της οργάνωσης της λαϊκής μάζας αντιστρέφεται για το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, όταν επέρχεται σε αντιπολιτευτική θέση. Την ίδια χρονική περίοδο, η πορεία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι αντιστρόφως ανάλογη. Αναπτύσσει οργανωτικές δομές ακόμα και στον εξωελλαδικό χώρο, εγχολπώνει τις μεταναστευτικές μάζες υιοθετώντας κοινωνικά προσφιλή αιτήματα, κυριαρχεί σε αυτές και τις καθοδηγεί.

Η συνολική εξέταση του θέματος της εφαρμοζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας, οδηγεί σε μια γενικότερη διαπίστωση, ότι, δηλαδή, η εκπαιδευτική πολιτική που επιλέγει να εφαρμόσει και να υλοποιήσει το εκάστοτε κόμμα δεν απορρέει από ερευνητικά δεδομένα και δεν είναι αποτέλεσμα συστηματικής και μεθοδευμένης έρευνας. Η εξαγγελία οποιασδήποτε πολιτικής είναι μάλλον συνυφασμένη με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία, καθώς και με μια τυχαία και πρόσκαιρη απόφαση για εξαγγελία μέτρων και προτάσεων, παρά για συστηματική έρευνα πάνω στα ζητήματα και την διατύπωση λύσεων λογικών και εφαρμόσιμων.

Κοινή παραδοχή, αποδοχή και επιδίωξη των δυο κομματικών φορέων είναι η παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών, ιδιαίτερα δε των μεταναστών στις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά, στους οποίους η επιθυμία για παλιννόστηση είναι έντονη. Ο εντοπισμός αυτής της «συμφωνίας» και ταύτισης στον ίδιο σκοπό δεν οδηγεί κατ' ανάγκη και σε κοινή πολιτική πρακτική. Η τελευταία είναι αποτέλεσμα αφενός της πολιτικο-ιδεολογικής τοποθέτησης των κομμάτων και αφετέρου των εξωγενών ρυθμιστικών παραγόντων, που δρουν και αλληλεπιδρούν στην πολιτική αρένα, σε συνδυασμό πά-

ντοτε με το ιστορικό συγκείμενο και τις προϋποθέσεις που αυτό δημιουργεί. Συνεπώς, η εκπαιδευτική πρόταση, που αρθρώνουν τα κυβερνώντα τη συγκεκριμένη δεκαετία κόμματα, διαφοροποιείται τόσο στη σύλληψη και υιοθέτηση στόχων προς επίτευξη, όσο και στην επιδίωξη των τελικών αποτελεσμάτων από την εφαρμογή οποιασδήποτε πολιτικής.

Αναφορικά με τη μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, που η Νέα Δημοκρατία επιδιώκει να δημιουργήσει κατά τη διακυβέρνηση της χώρας, είναι αυτή του «δίγλωσσου μοντέλου», το οποίο, όμως, δεν πετυχαίνει ποτέ να πραγματοποιηθεί στην εκπαιδευτική πράξη. Οι λόγοι κυρίως εντοπίζονται τόσο στην απροθυμία των γερμανικών κυβερνήσεων να αποδεχθούν και να χρηματοδοτήσουν την ίδρυση και λειτουργία ενός τέτοιου σχολείου, όσο και στην αρνητική δυναμική που αναπτύχθηκε στις ελληνικές μεταναστευτικές οργανώσεις και κυρίως στους Σύλλογους Γονέων και Κηδεμόνων, οι οποίοι υποστήριζαν την δημιουργία «ελληνικών σχολείων» με καθαρά ελληνόγλωσσο πρόγραμμα.

Η πρόταση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση προτάσσει, όπως και αυτή της Ν.Δ., την παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης. Παρόλο που κοινός άξονας των δυο κομμάτων είναι η δημιουργία προϋποθέσεων και συνθηκών για τους Έλληνες μαθητές, ώστε να είναι δυνατή η ένταξή τους στο ελληνικό ή γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, εντούτοις ο σκοπός αυτός για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μετουσιώνεται στην δημιουργία ελληνικών σχολείων σε κρατίδια που επιτρέπεται η λειτουργία τους. Οι μεταξύ των δυο κομμάτων επιθέσεις και επιρρίψεις ευθυνών για αδράνεια σχετικά με τα θέματα της εκπαίδευσης των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών της Γερμανίας εμφανίζονται συχνά ιδιαίτερα σε συζητήσεις στη Βουλή. Η κατηγορία, που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξαπολύει εναντίον της κυβέρνησης της Ν.Δ., ακόμα και όταν το ίδιο βρίσκεται στην εξουσία, είναι σχετική με την *«πολιτική απειρισκευία»*, η οποία *«άφησε να καθούν μεγάλες ενκαιρίες θετικών διαπραγματεύσεων για το καλό των ελληνοπαίδων και της εκπαίδευσης των παιδιών μας. Ακόμη άφησαν ανεκμετάλλευτη πολιτικά και την προσχώρηση – ένταξη στην ΕΟΚ, χωρίς να τεθεί ούτε καν σ' αυτή την τελευταία ενκαιρία επί τάπητος η τύχη και το μέλλον χιλιάδων Ελληνοπαίδων»*.

Αναφορικά με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της Γερμανίας, δε διαπιστώνονται ουσιαστικά και ρηξικέλευθα μεταρρυθμιστικά μέτρα κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Ο ρόλος των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξαντλείται στην διαπίστωση της αναγκαιότητας για παροχή συστηματικής και ουσιαστικής τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης. Καμία από τις δυο κυβερνήσεις δεν προχωρά στην ανάληψη μέτρων κατάλληλων προς αυτό το επίπεδο. Η αδράνεια που εντοπίζεται αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα απορρέει από το γεγονός ότι γενικότερα τα ζητήματα της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης είναι δυσεπίλυτα πολύ περισσότερο δε όταν γίνονται προσπάθειες να επιλυθούν εκτός των γεωγραφικών ορίων του ελληνικού κράτους και επεκτείνονται στην εμβέλεια του γερμανικού. Παρόλο που και τα δυο εμπλεκόμενα κράτη ανήκουν σε ένα οργανισμό (Ευρωπαϊκή Κοινότητα) με κοινή στοχοθεσία και πολιτική – σε κάποια ζητήματα- και, κυρίως, με δεσμεύσεις και ρυθμιστικούς κανόνες κοινούς για τα συμμετέχοντα μέλη, η εφαρμογή εκπαιδευτικής πολιτικής δυσχεραίνει, όταν επεκτείνεται εκτός των ορίων του εθνικού κράτους, στην περίπτωση μας εκτός Ελλάδας.

Η ένταξη σε ένα κοινό οργανισμό εντοπίζεται ως ρυθμιστικός παράγοντας της ακολου-

θητέας εκπαιδευτικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα λειτούργησε θετικά στις μεταξύ των χωρών συνομιλίες και διαπραγματεύσεις σε ζητήματα εκπαίδευσης, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για δεσμεύσεις και άσκηση κοινής πολιτικής. Ταυτόχρονα, όμως, η διάθεση και η στάση που αναπτύσσουν τα κόμματα απέναντι σ' αυτή την ευρωπαϊκή ένταξη είναι διαφορετική και ρυθμιστική των εκάστοτε επιλογών. Η ιστορική πορεία του θέματος εμφανίζει τις πρώτες προσπάθειες για ένταξη από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια αναδιάρθρωσης των διεθνών προσανατολισμών της χώρας μέσα σε πνεύμα εκσυγχρονισμού, ο Κ. Καραμανλής, πρόεδρος της Ν.Δ., επιχειρεί την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, συνδέοντας άρρηκτα το μέλλον της χώρας με αυτή την επιλογή (Ροζάκης, 1986, 116). Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα είναι ένα ζήτημα που εγείρει αντιδράσεις από την πλευρά του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και αξιώσεις από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, η οποία υπερασπίζεται την ένταξη της Ελλάδας. Ειδικότερα για τη Ν.Δ., η εκπαιδευτική πολιτική που σχεδιάζει και υλοποιεί είναι άμεση συνάρτηση της φιλευρωπαϊκής της διάθεσης και του προσανατολισμού που επιδεικνύει. Το δεσμευτικό πλαίσιο που δημιουργεί η ένταξη της χώρας μεταφέρεται και διαπερνά τις πτυχές της εκπαιδευτικής πολιτικής προς τα Ελληνόπουλα της Γερμανίας.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ακολουθεί αντίθετη πορεία. Ενώ αρχικά αντιτάσσεται στην ευρωπαϊκή ιδέα, με την ανάληψη της εξουσίας μετριάζει την αντίθεσή του και σταδιακά καταλήγει – ακολουθώντας τις εξελίξεις - να κατασκευάζει διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής στη Γερμανία με πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από την ΕΟΚ. Γεγονός είναι ότι η Ν.Δ., ενώ εντοπίζει την αναγκαιότητα συγγραφής σχολικών εγχειριδίων, που να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των ελληνοπαίδων Γερμανίας και εξαγγέλλει την προσπάθεια δημιουργίας τέτοιου είδους υλικού, εντούτοις δεν προβαίνει ποτέ σε πραγματοποίηση αυτών των υποσχέσεων.

Η προσπάθεια ερμηνείας της στάσης της Ν.Δ. προσδιορίζει ταυτόχρονα άλλο ένα παράγοντα – ανασχετικό - στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής. Πάγια στάση της Ν.Δ. είναι η σύσταση επιτροπών και ομάδων με έργο και σκοπό τη μελέτη ενός θέματος και τη διεξαγωγή πορισμάτων σχετικά μ' αυτό. Η δημιουργία τέτοιων επιτροπών και ομάδων, οι οποίες σπάνια λειτουργούν προκειμένου να δώσουν κάποιο πόρισμα ή να καταθέσουν συγκεκριμένες προτάσεις, αναγνωρίζεται ως πολιτική που εξυπηρετεί συγκεκριμένους στόχους. Η αντιμετώπιση των θεμάτων με αυτό τον τρόπο απαλλάσσει την κυβέρνηση από την ευθύνη αμέλειας μετατοπίζοντας το βάρος και την πιθανή κωλυσιεργία στις συσταθείσες επιτροπές. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι επιτροπές αυτές συνήθως απαρτίζονται από στελέχη του Υπουργείου, αλλά και διακεκομμένες προσωπικότητες και επιστήμονες, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την εγκυρότητα των πορισμάτων και των προτάσεων.

Εξετάζοντας τη στάση που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αναπτύσσει σχετικά με την σύσταση επιτροπών διαφαίνεται μια μετριότερη χρήση της δυνατότητας αυτής, παρόλο που ως κόμμα με σοσιαλιστικό προσανατολισμό ενθαρρύνει τη λαϊκή συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχική διαδικασία ενέχει σπουδαίο ρόλο στην εφαρμογή της πολιτικής του εγείροντας αξιώσεις και από την λαϊκή μάζα την οποία είχε προσεγγίσει με τέτοιου είδους υποσχέσεις και προοπτικές.

Η ακολουθούμενη από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκπαιδευτική πολιτική ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του λαϊκισμού, που χαρακτηρίζει την πολιτική του συγκεκριμένου κόμματος και σε άλλα ζητήματα μας παρέχει το πλαίσιο ανάλυσης των ενεργειών και της πιθανής αντίφασης λόγων και πράξεων. Ουσιαστικά, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχοντας υποσχεθεί τα πάντα, βρέθηκε στην διακυβέρνηση της χώρας με πολλαπλά αντιφατικά και παράλογα αιτήματα, τα οποία έπρεπε είτε πραγματικά, είτε συμβολικά να τα ικανοποιήσει (Λυριντζής, 1990, 59). Το αποτέλεσμα ήταν μια συγκεχυμένη και αντιφατική πολιτική, η οποία συχνά άφηνε ακάλυπτα τα στελέχη του κόμματος. Τα συνθήματα αλλαγής που υιοθετεί προεκλογικά και πετυχαίνουν να εγείρουν τις λαϊκές μάζες, όταν μετουσιώνονται σε πολιτική πρακτική, σε οποιοδήποτε επίπεδο, εγκλωβίζονται και πέφτουν σε τέλμα.

Η ερευνητική υπόθεση που αφορούσε την ιδεολογική τοποθέτηση των κομματικών σχηματισμών που ασκούν εκπαιδευτική πολιτική, δηλαδή της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος, επαληθεύεται κατά ένα μέρος. Πιο συγκεκριμένα: η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γενικότερα η εκδήλωση φιλευρωπαϊκών αισθημάτων αποδίδονται στη Νέα Δημοκρατία. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μια «εχθρότητα» προς την ιδέα της ευρωπαϊκής ένταξης της χώρας. Διαπιστώνεται όμως ότι η ιδεολογική αυτή αντίθεση, όταν μετουσιώνεται σε εκπαιδευτική πολιτική έχει την τάση να μετριάζεται και να προσαρμόζεται στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες.

Γεγονός είναι ότι σταδιακά αυξάνονται οι προσπάθειες για κοινή συνεργασία ελληνικών και γερμανικών εκπαιδευτικών αρχών σε ζητήματα που αφορούν την εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών της Γερμανίας. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία απουσιάζουν έγγραφα επίσημα ή ανεπίσημα του Υπουργείου Παιδείας που θα πιστοποιούσαν και θα παρέπεμπαν σε προσπάθειες συνεργασίας πάνω σε τέτοιου είδους ζητήματα. Κυρίως σε συζητήσεις στη Βουλή εμφανίζεται η τάση, η οποία ήδη επισημανθήκε, να συστήνονται επιτροπές, οι οποίες θα μελετήσουν τα προκύπτοντα ζητήματα και, ταυτόχρονα, να συνομιλήσουν με τις γερμανικές εκπαιδευτικές αρχές. Έχοντας ενταχθεί, με προσπάθειες της Νέας Δημοκρατίας, η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το έδαφος έχει ήδη προετοιμαστεί, ώστε με την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ., οι συζητήσεις και οι συνομιλίες με τις γερμανικές αρχές να αποτελούν μέρος της πολιτικής που επιβάλλει η κοινή συμμετοχή σε ένα θεσμό ευρωπαϊκού επιπέδου, και από την άλλη να είναι δυνατή η χρηματοδότηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων με κοινοτικούς πόρους. Ουσιαστικά, δηλαδή, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ενώ αντίθετα ιδεολογικά στην ένταξη της χώρας σε ένα ευρωπαϊκό οργανισμό με ασαφείς ως τότε στόχους, καταλαμβάνοντας την εξουσία και την διακυβέρνηση της χώρας αντιμετωπίζει με θετική διάθεση τις δυνατότητες για συνεργασία. Κάτω από αυτό το πρίσμα, οι επαφές γίνονται αρκετά συχνές και οδηγούν σε πολλές περιπτώσεις στην ομολογία κοινής πορείας και αντιμετώπισης θεμάτων με κοινούς στόχους, όπως για παράδειγμα η ίδρυση ινστιτούτου στην Ελλάδα, το οποίο θα υλοποιεί τα χρηματοδοτούμενα από την ΕΟΚ προγράμματα σχετικά με την παραγωγή διδακτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής στο εξωτερικό και, ταυτόχρονα, θα προωθεί τη συνεργασία με αντίστοιχα γερμανικά ινστιτούτα.

Η αλλαγή στάσης αλλά και εκπαιδευτικής πολιτικής του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος είναι αναμενόμενη, καθώς, όπως έχει ήδη επισημανθεί σε αντίστοιχο κεφάλαιο, η εκ-

παιδευτική πολιτική συνεξαρτάται και καθορίζεται από ένα σύνολο παραγόντων, μεταξύ αυτών οι διεθνείς σχέσεις και το ιστορικό συγκείμενο μέσα στο οποίο καλείται να υλοποιηθεί. Κάτω από αυτό το πρίσμα θα πρέπει να ειπωθεί η για πρώτη φορά το 1985 ουσιαστική και με συγκεκριμένη στοχοθεσία ανάθεση ερευνητικού προγράμματος από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το πρόγραμμα «παραγωγής διδακτικού υλικού για την ελληνόγλωσση διδασκαλία των ελληνοπαίδων της Ο.Δ.Γερμανίας στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας» αποτελεί απόδειξη για τη στάση του ελληνικού κράτους απέναντι στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών, αφού για πρώτη φορά διεξάγεται έρευνα για τις συνθήκες και τις ανάγκες των μαθητών και στη συνέχεια υλοποιείται η συγγραφή εγχειριδίων που να απευθύνονται σ' αυτούς τους μαθητές.

Η ουσία βέβαια που κρύβεται πίσω από την όλη προσπάθεια είναι ότι η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα της εξασφάλισε κονδύλια για την παραγωγή υλικού για διδασκαλία της ελληνικής. Διαπιστώνεται και ουσιαστικά τεκμηριώνεται η ερευνητική υπόθεση, που έχει τεθεί στη συγκεκριμένη εργασία, ότι, δηλαδή, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και οι υπογραφείσες συμφωνίες και ρυθμίσεις επηρεάζουν την ασκούμενη και εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας.

Αναφορικά με το προσωπικό, το οποίο είτε αποσπάται για να καλύψει τις διδακτικές ανάγκες στα σχολεία της Γερμανίας, είτε τοποθετείται στις διοικητικές θέσεις, διαπιστώνεται μια «όμοια» και χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις πολιτική από τα δύο κόμματα, τη Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ουσιαστικά, διαιωνίζεται η ήδη παγιωμένη τακτική των κυβερνήσεων της χούντας να τοποθετούνται στελέχη ελεγχόμενα και με συγκεκριμένη ιδεολογική/κομματική τοποθέτηση, στις διοικητικές θέσεις.

Η τάση βέβαια, μετριάζεται σταδιακά, παρόλο που ως κατηγορία αλληλοεκτοξεύεται από το ένα στο άλλο κόμμα. Η επιλογή προσωπικού που θα ακολουθεί τις γενικές αρχές της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής μιας κυβέρνησης αποδεικνύεται από τις αλληπάλληλες κοινοβουλευτικές συζητήσεις αναφορικά με τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να διακρίνουν ιδιαίτερα τους Συμβούλους Εκπαίδευσης.

Η σύνδεση και η ιδεολογική συγγένεια που διαπιστώνεται ανάμεσα στο κυβερνών κόμμα με στελέχη της εκπαίδευσης – π.χ., μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επιλογή του διδακτικού προσωπικού είναι άμεσα εξαρτώμενη από την ιδεολογική του τοποθέτηση.

Κατά συνέπεια, επαληθεύεται η ερευνητική υπόθεση η οποία αναφερόταν στην επιλογή των στελεχών της εκπαίδευσης προκειμένου να ακολουθήσουν την εκπαιδευτική πολιτική του κυβερνώντος κόμματος, αλλά και να διαμορφώσουν και τα ίδια πολιτική.

ΠΗΓΕΣ

- ΚΚΕ Μετανάστευση και σχολικό πρόβλημα
Επιτροπή για το σχολικό των φίλων του
ΚΚΕεσ στο Μόναχο
ΚΚΕ εσ
ΚΚΕ εσ: Για τα δικαιώματα των μεταναστών
Δημοκρατική Ενότητα: Τα «σχολικά γκέτο»
επιτείνουν, δε λύνουν τα προβλήματα
Δημοκρατική Ενότητα: Για μια σωστή μόρφωση
των παιδιών μας κείμενο χωρίς ημερομηνία
ΠΑ.ΣΟ.Κ.: Η εκπαιδευτική πολιτική
του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην ΟΔΓ/ΔΒ
ΣΓΚ-ΒΡΒ: 29/3/75
ΣΓΚ-ΒΡΒ: 6/6/75
ΣΓΚ-ΒΡΒ: 23/11/75
ΣΓΚ-ΒΡΒ: 6/5/79
ΣΓΚ-Β.Β.: Δεκέμβρης 1979
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης: 23/4/79
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης: 25/6/79
ΣΓΚ-Μονάχου: χ.χ.
ΣΓΚ-Μονάχου: 28/3/79
ΣΓΚ-Μονάχου: 22/3/80
ΣΓΚ-Μονάχου: 1981
ΣΓΚ-Μονάχου:
ΣΓΚ-Solingen: χ.χ.
ΣΓΚ-Φραγκφούρτης: χ.χ.
ΣΓΚ-Μονάχου: 1/4/76
ΣΓΚ-ΒΡΒ: 14/8/85
Προβληματισμοί 2/83
Προβληματισμοί, τ.1/84
ΟΕΚ: 7/6/81
ΟΕΚ: 5/8/82
Ελληνικές Κοινότητες, χ.χ.
Σύλλογος Εκπαιδευτικών ΒΡΒ, χ.χ.
ΣΓΚ-Βαναρίας 13/12/81
Ν.Δ. Επιστολή Βαρβιτσιώτη, 8/2/1984
Καναβάκης, τ.1, σελ. 278
Καναβάκης, τ.1, σελ. 294
Προβληματισμοί, τ.2, 1983
Καναβάκης, τ.6, σελ. 251-254
Καναβάκης, τ.6, σελ. 255-259
Φυλλάδιο χ.χ.
Καναβάκης, τ.1, 371-373
Καναβάκης, τ.1, 363-371
Καναβάκης, τ.1, 374-385
Καναβάκης, τ.2., 8
Καναβάκης, τ.2, 75
Καναβάκης, τ. 2, 126
Καναβάκης, τ.2, 127-134
Καναβάκης, τ.2, 151
Καναβάκης, τ.2., 177-179
Καναβάκης, τ.2., 180
Καναβάκης, τ.2., 194
Καναβάκης, τ.2, 360
Καναβάκης, τ.2., 365
Καναβάκης, τ.2, 375
Καναβάκης, τ.3, 9-10
Καναβάκης, τ.4, 276
Καναβάκης, τ.1., 344
Καναβάκης, τ.1, 349
Καναβάκης, τ.1., 357
Καναβάκης, τ.4, 312
Καναβάκης, τ.4, 344
Καναβάκης, τ.1., 276-278

Μορφωτική Σύμβασις Ελλάδος – Γερμανίας (Αθήναι 17/5/956)
 2-3/3/1977, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 26-28/6/1979, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 2-3/3/1980, Πρακτικά Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 9-12/6/1981, Πρακτικά Μικτής Ελληνογερμανικής Μορφωτικής Επιτροπής
 26-27/9/1983, Πρακτικά 10ης Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής
 16-18/11/1983, Πρακτικά Δ' Συνόδου Μικτής Ελληνογερμανικής Επιτροπής

Πρακτικά Βουλής

Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΜΖ', 16/12/1975, 1582
 10/7/1978, 4266
 26/5/1978, 4277
 ΝΒ' 10/1/1977, 2184
 ΜΖ' 16/12/1975, 1582
 Συνεδρίασις Ζ', 17/10/1975
 7/6/1976, 5501
 17/6/1976, 5504
 30/6/1976, 5505
 24/7/1976, 60
 Συνεδρίασις ΙΔ', 22 Οκτωβρίου 1976, 436
 Συνεδρίασις ΝΒ', 10 Ιανουαρίου 1977, 2185
 Συνεδρίασις Κ' 17 Νοεμβρίου 1978, 611
 11/4/1978, 4267
 21/4/1978, 4270
 26/5/1978, 4276
 Συνεδρίασις ΡΗ' – 4 Μαΐου 1979, 4133
 Συνεδρίασις ΡΙΣΤ' – 18 Μαΐου 1979, 4551
 Συνεδρίασις Ε', 10 Οκτωβρίου 1980, 423-440
 Συνεδρίασις ΡΔ', 28 Μαΐου 1982, 4205
 Συνεδρίασις ΙΔ', 3 Νοεμβρίου 1982
 Συνεδρίασις ΙΖ', 8 Νοεμβρίου 1982
 Συνεδρίασις ΝΔ', 13 Ιανουαρίου 1983
 Συνεδρίασις ΡΛ', 20 Μαΐου 1983
 Συνεδρίασις ΝΖ', 10 Ιανουαρίου 1984

Προεδρικά Διατάγματα

Π.Δ. 155/78
 Π.Δ. 384/80 «Περί συστάσεως θέσεων ομογενών εκπαιδευτικών εις ελληνικά σχολεία του εξωτερικού και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων»
 ΦΕΚ 446/18/7/85

Εγκύκλιοι

Φ 821.1/90/Ζ1/4321, 24/10/1983

Φ 821.4/448/Ζ1/6549, 2/12/1983

Φ 824.1/7/Ζ1/722, 1/2/1984

Φ 817/6, 11/10/1984

Φ 817.6/69/Ζ1/5135, 20/11/1984

Φ 817.6/122/Ζ1/5568, 20/12/1984

Φ 821.1/25/81/834, 24/4/1985

Φ 821.1/40/Ζ1/2956, 11/7/1985

Έγγραφα-αλληλογραφία φορέων με ΥΠΕΠΘ

Έγγρ. 25/7/83

Έγγρ. 8/7/83

Έγγρ. Φ. 15.2/22, 10.1.1985

Έγγρ. 4/1/85

Έγγρ. 28/11/84

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων-Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. Επιτροπή Ευρωπαϊκής Ένωσης (1994): "Πρόγραμμα παραγωγής διδακτικού υλικού για την ελληνόγλωσση διδασκαλία των ελληνοπαίδων της Ο.Δ. της Γερμανίας στα Τμήματα Μητρικής Γλώσσας". Επιστημονική Έκθεση, τόμος Α' και Β', Ιωάννινα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Appleyard R. (1991):** International Migration: Challenge For The Nineties, IOM, Switzerland.
- Archer M.S.(1984):** Educational Politics: a model for their analysis in: Policy making in Education, The breakdown of consensus, (Eds McNay I.-Ozga J.), Open University Set Books, Pergamon Press, Oxford, NY.
- Ball St. (1994):** Education Reform, a critical and post-structural approach, Open University Press Buckingham – Philadelphia.
- Berelson B. (1971):** Content Analysis in communication research, Hafner Pub Company, New York.
- Beringer R.E. (1978):** Historical Analysis, John Wiley & Sons, N. York
- Blaschke J. (1993):** Gates of International Migration into the Federal Republic of Germany, in: Internatioanal Migration, Vol. XXXI 2/3 1993, 361-388.
- Bowe, Ball, Gold, (1992):** Reforming education and changing schools, Routledge.
- Chant S., & Radcliffe S. (1992):** Migration and Development: the importance of gender, in: Chant S. (ed.), Gender an Migration in Developing Countries, Belhaven Press, London and N. York.
- Clark W.A.V. (1986):** Human Migration, Sage, California.
- Dale R. (1982):** Education and the Capitalistic State: Contributions and Contradictions, in: Apple M.W., Cultural and Ecnomic Reproductions in Education: Essays in Class, Ideology and the State, Routledge and Paul, London,
- Dale R. (1994):** Applied education politics or political sociology of education? Contrasting Approaches to the study of recent education reform in England and Wales, in: Halpin D.-Troyna B., Researching education policy: Ethical and methodological issues, The Falmer Press, London - Washington, D.C.
- Green N. (1997):** The comparative Method and Poststructural Structuralism: New Perspectives for Migration Studies, in: Lucassen J.&L. (eds), Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives, Peter Lang, Germany.
- Heslep R.D. (1987):** Conceptual sources of Controversy about educational policies in: Educational Theory, Fall, vol. 37, 4.
- Holsti O. (1969):** Content analysis for the social sciences and humanities, Addison Wesley Pub Co, Philadelphia.
- Ifanti A. (1995):** Policy Making, Politics and Andministration in Education in Greece, in: Educational Management and Administration, Vol. 23, No 4, p. 271-278.
- Kaestle C.F. (1985):** Research Methodology Historical Methods in: The International Encyclopaedia of Education, vol. 7, σελ. 4300-4305.
- Khun T. (1970):** The structure of Scientific Revolutions, Chicago: University of Chicago Press.
- Kogan (1975):** Educational policy-making. A study of interest groups and Parliament, Allen and Unwin, London.

- Kosiński L. & Prothero M. (1975):** People on the Move. Studies on international migration, Methuen & Co Ltd.
- Le Thanh Khoi (1986):** Toward a General Theory of Education, in: Comparative Education Review, vol.30, no1.
- Lee Ev. (1996):** A Theory of Migration, in: Cohen R. (ed.), Theories of Migration, An Elgar Reference Collection, UK.
- Lucassen J.&L. (1997),** Migration, Migration History, History: Old Paradigms and New Perspectives, Peter Lang, Germany.
- Nogle J.M. (1994):** The Systems Approach to International Migration: An Application of Network Analysis Methods, in: Internatioanal Migration, vol. XXXII, no 2, 1994, 329-340.
- Salt J. (1989):** A comparative Overview of International Trends and Types, in: Robinson V. (ed.) (1996), Geografy and Migration, Elgar.
- Shaw M.E. (1981):** Group Dynamics, Mc Graw-Hill.
- Tajfel H. (1990):** Introducing Social psychology, Perguin Books.
- Zlotnik H. (1998):** International Migration 1965- 1998, in: Population and Development Rewie, vol. 24, no 3,
- Αβδελά Ε. (1997):** Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι», στο: Φραγκουδάκη Α. – Δραγώνα Θ.(επιμ.) «Τι ειν' η πατρίδα μας;», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Βάμβουκας Μ. (1988):** Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.
- Βεντούρα Α. (1992):** Μετανάστευση και έθνος, εκδ. Μνήμων, Αθήνα.
- Βεντούρα Α. (1997):** Η μεταπολεμική ελληνική μετανάστευση προς τη Βορειοδυτική Ευρώπη, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα.
- Βεντούρα Α. (1999):** Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.
- Gaham H. (1994):** Η εφαρμογή της διεθνούς σύμβασης που κωδικοποιεί τα δικαιώματα των μεταναστών και των μελών των οικογενειών τους, στο: Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών, εκδ. Εστίας, Αθήνα.
- Γκότοβος Α. (1997):** Γλωσσική συνέχεια και εκπαιδευτική περιχαράκωση στη Γερμανία, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1987):** Μετανάστευση και Εκπαίδευση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997α):** Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Μια Διαπολιτισμική Προσέγγιση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997β):** Αναζήτηση μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των μεταναστών στην Ευρώπη, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. ΚΕΓ, Αθήνα.
- Δαμανάκης Μ. (1997γ):** Διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση στην Ελλάδα, στο Πρακτι-

κά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Π.Ε.Ε. (επιμ.) Βάμβουκας Μ.-Χουρδάκης Α., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Δαμανάκης Μ. (1999): Εθνοπολιτισμική ταυτότητα και εκπαίδευση στην ελληνική διασπορά, Δαμανάκης Μ. & Μιχελακάκη Θ. (επιμ.) Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο εξωτερικό, Πρακτικά Πανελληνίου – Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουνίου 1998, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Δαμανάκης Μ. (επιμ.) (1999β): Σχέδιο ίδρυσης Δίγλωσσων Σχολείων στη Γερμανία, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Διαμαντόπουλος, Θ. (1991): Κομματικές οικογένειες. Συντηρητικά, φιλελεύθερα, χριστιανοδημοκρατικά, σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά κόμματα, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Έμκε – Πουλοπούλου Ηρ. (1986): Προβλήματα Μετανάστευσης – Παλιννόστησης, εκδ. ΙΜΕΟ, ΕΔΗΜ, Αθήνα

Ζαμπέτα Ε. (1994): Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1974-89, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Hobsbawm E. (1994): Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Hopf D. (1995): Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών Ελλήνων μεταναστών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Γερμανία και μετά την παλιννόστησή τους στην Ελλάδα στο: Ο Ελληνισμός της διασποράς και η ελληνική παιδεία του, Πρακτικά, ΣΤ' Διεθνές Παιδαγωγικό Συνέδριο, Φλώρινα 29-31 Οκτωβρίου 1993, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Ζωγράφος Α. (1997): Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα, εκδ. ΤΕΙ Πάτρας.

Καζάκος Π.κ.α. (1995): Ο ελληνισμός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. ΥΠΕΞ, ΓΓΑΕ, ΕΚΤ, Αθήνα.

Καζαμίας Α. & Κασσωτάκης Μ. (1995): Εκπαιδευτικό Μανιφέστο: προβλήματα για την ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης, στο: Καζαμίας Α. & Κασσωτάκης Μ., Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές, ανασυγκρότηση και εκσυγχρονισμός, εκδ. Σείριος, Αθήνα.

Καζαμίας Α. (1993): Η κατάρα του Σίσυφου στην ελληνική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: μια κοινωνικο-πολιτική και πολιτισμική ερμηνεία, στο: Μπουζάκης Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Καλογιαννάκη – Χουρδάκη Π. (1993): Συγκριτική εκπαίδευση και εκπαιδευτικά φαινόμενα: μια θεωρητική – κριτική προσέγγιση, στο: Μπουζάκης Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Καραποστόλης Βασ. (1984): Μορφές κοινωνικής δράσης, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Καρπενησιώτης Κ. & Κλεισούρας Β. (1998): Μελέτη στα πλαίσια του προγράμματος «Παιδεία Ομογενών» σχετικά με τους φορείς και τις μορφές της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία.

Κασιμάτη Κ. (1984): Μετανάστευση – Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς, εκδ. ΕΚΚΕ.

Κατσούδας Δ. (1991): Συντηρητισμός και/ή Φιλελευθερισμός: η ιδεολογική εξέλιξη της Νέ-

ας Δημοκρατίας, στο: Ο φιλελευθερισμός στην Ελλάδα, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα.

Κοντογιαννοπούλου -Πολυδωρίδη Γ. (1995): Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική. Κοινωνιολογική ανάλυση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Κυπριανός Π. (1997): Δημόσιο ενδιαφέρον και κοινωνική αξία της πολιτικής, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα.

Κυριαζή Ν. (1997): Η κοινωνιολογική έρευνα: κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, εκδ. ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα.

Κωνσταντινίδης Στέφ. & Πελαγίδης Θ. (επιμ.) 2000: Ο Ελληνισμός στον 21ο αιώνα. Διεθνείς σχέσεις, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός, Παιδεία, Εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Λάζος Χ.Γ. (1997): Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο: Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη, εκδ. ΚΕΓ, Αθήνα.

Λέκκας Π. (1992): Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία, εκδ. Μνήμων, Αθήνα.

Λυριτζής Χρ. (1990): Λαϊκισμός: η έννοια και οι πρακτικές στο: Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Μάνεσης Αρ. (1986): Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση, στο: Η Ελλάδα σε εξέλιξη, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Μάρκου Γ. (1995): Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία. Αυτοέκδοση, Αθήνα.

Μαυρογιώργος Γ. (1986): Οι εξετάσεις ως μηχανισμός «παρακυβέρνησης» της εκπαίδευσης, στο: Γκότοβος Αθ., Μαυρογιώργος Γ., Παπακωνσταντίνου Π. (1986), Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη, εκδ. 2η Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα.

Μαυρογιώργος Γ. (1986): Παιδαγωγική έρευνα, εκπαιδευτική αλλαγή και κοινωνική αλλαγή: Ανάγνωση της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας, στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 30.

Μιχαήλ Δ. (1993): Έθνος, Εθνικισμός και Εθνική Συνείδηση, εκδ. Λεβιάθαν.

Μιχαηλίδης Κ. (1986): Η έννοια της ερμηνευτικής κοινωνίας, στο: Η Φιλοσοφική Ερμηνευτική (Συλλ.τόμ.), Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, Αθήνα.

Μουζέλης Ν. (1994): Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Μουζέλης Ν. (1998): Νεωτερικότητα, ύστερη ανάπτυξη και κοινωνία των πολιτών, στο: περ. Κοινωνία Πολιτών, τ. 1.

Μουσούρου Α.Μ. (1982): Το ελληνικό κράτος και ο ελληνισμός του εξωτερικού, στο: Τσαούσης Δ. (επιμ.), Ελληνισμός - Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και Βιοματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα.

Μουσούρου Α.Μ. (1991): Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Gutenberg, Αθήνα.

Μπουζάκης Σ. (1993): Σύγχρονες τάσεις στη διεθνή εκπαίδευση, στο: Μπουζάκη Σ. (επιμ.), Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Νικολινάκος Μ. (1973): Καπιταλισμός και Μετανάστευση, μτφρ. Α. Αρτέμη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Νικολινάκος Μ. (1980): Το λαϊκό κίνημα μπροστά στις εκλογές και μια «προσωπική περίπτωση», στο: ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Εξουσία, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, (1998): Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Ο Ελληνισμός της διασποράς. Προβλήματα και προοπτικές», εκδ. Νέα Σύνορα - Λιβάνη, Αθήνα.

Παπαδημητρίου Γ. (1980): Το δικαίωμα της ψήφου των εκτός Επικρατείας πολιτών, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.

Παπασωτηρίου Χ. (2000): Διασπορά και εθνική Στρατηγική, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Πατινώτης Ν. (1989): Εξάρτηση και μετανάστευση. Η περίπτωση της Ελλάδας, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα.

Πετρινώτη Ξ. (1995): Η ετερογένεια των μεταναστών και η εθνική ετερότητα. Μια ανολοκλήρωτη εικόνα, στο: Σύγχρονα Θέματα, τ. 54.

Προβληματισμοί, (1983): Έκδοση του Συλλόγου Ελλήνων Εκπαιδευτικών Β. Ρηναίας-Βεστωφαλίας.

Πυργιωτάκης Ι. (1984): Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.

Πυργιωτάκης Ι. (1992): Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητα, στο: Κανάκης Ι. & Πυργιωτάκης Ι. (επιμ.) Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.

Ρικέρ Π. (1990): Δοκίμια Ερμηνευτικής, μτφρ. Α. Μουρίκη, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα.

Ροζάκης Χρ. (1986): Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1974-1985: Εκσυγχρονισμός και διεθνής ρόλος ενός μικρού κράτους, στο: Η Ελλάδα σε εξέλιξη, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Ρομπόλης Σ. (1994): Η μετανάστευση στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967) ως συνιστώσα της αναπτυξιακής πολιτικής, στο: Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, (1945-1967), εκδ. ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα.

Segal M. (z.a.) (1996.): Διαπολιτισμική Ψυχολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Schwartzberg R.G.: (1984), Πολιτική Κοινωνιολογία, τόμος II, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα.

Σαρίδης Εμμ. (1985): Μεταξύ παλιννόστησης και ενσωμάτωσης, στο: Η ελληνική διασπορά στη Δυτ. Ευρώπη, (επιμ. Γ. Πετρόχειλος), εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα.

Σιάνου-Κύργιου Ελ. (1998): Η εκπαίδευση ως μηχανισμός αναπαραγωγής της εθνικής ταυτότητας στην ελληνική διασπορά, στο: Ο Ελληνισμός της Διασποράς. Προβλήματα και Προοπτικές. Διεθνές Επιστημονικό συνέδριο, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα.

Σπουρδαλάκης Μ. (1990): Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Σπουρδαλάκης Μ. (1998): Από το «Κίνημα Διαμαρτυρίας» στο «Νέο ΠΑ.ΣΟ.Κ.», στο: ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία (επιμ. ίδ.), εκδ. Πατάκη, Αθήνα.

Tajfel H. (1990): Συνεργασία μεταξύ ανθρώπινων ομάδων, στο: Παπαστάμου Στ. (επιμ.) Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Διομαδικές Σχέσεις, εκδ. Οδυσσεύς, Αθήνα.

- Ταίηλος Γσ. (1997):** Πολυπολιτισμικότητα, εκδ. Πόλις, Αθήνα
- Τσαούσης Δ. (επιμ.) (1982):** Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Το πρόβλημα της νεοελληνικής ταυτότητας, στο: Ελληνισμός - Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, εκδ. Εστία, Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα.
- Τσιβάκου Ιωάννα (1997):** Υπό το βλέμμα του παρατηρητή. Περιγραφή και σχεδίαση κοινωνικών οργανώσεων, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Τσουκαλάς Κ. (1977):** Εξάρτηση και αναπαράγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, 1830-1922, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Υφαντή Α. (1994):** Μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής και εκπαιδευτικός έλεγχος στην Ελλάδα, στο: περ. Νέα Παιδεία, τ. 71.
- Φακιολάς Ρ. & Δημητρόπουλος Β. (1987):** Επαγγελματική αποκατάσταση και εκπαίδευση των παλιννοστώντων, στο: περ. Εκπαίδευση και Επάγγελμα, Οκτώβριος 1987, τ. 1.
- Φραγκουδάκη Α. & Κονδύλη Μ. (1982):** Η «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» ως πολιτική ιδεολογία: η θέση των πολιτικών κομμάτων για την εκπαίδευση, στο: περ. Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 3.
- Χάντινγκτον Σ. (1998):** Η σύγκρουση πολιτισμών εκδ. Τερζοbooks, Αθήνα.
- Χασιώτης Ι.Κ. (1993):** Επισκόπηση της ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
- Χουρδάκης Α. (1997):** Η ιστορία της παιδείας: επιστημολογία, μεθοδολογία και προβληματική, στο: Βάμβουκας Μ. & Χουρδάκης Α. (επιμ.) Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Woolf St. (1995):** Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

- № 1: **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Παιδεία Ομογενών. Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- № 2: **Κωνσταντινίδης Στέφανος (επιμ.):** Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- № 3: **Μιγελακάκη Θεοδοσία:** Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (1975-1985), Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- № 4: **Τάμης Αναστάσιος:** Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αυστραλία: Η σημερινή κατάσταση της Ελληνικής, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.

ΛΟΙΠΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.

- **Δαμανάκης Μιχάλης:** Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο Βέλγιο και στη Γαλλία, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ., Λυδάκη Μ. (επιμ.):** Πρακτικά Α' Συνάντησης Εργασίας, Ρέθυμνο 27 Ιουνίου - 2 Ιουλίου 1997, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ. (επιμ.):** Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό. Πρακτικά Πανελλήνιου - Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουνίου 1998, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Σχέδιο Ίδρυσης Σχολείων στη Γερμανία, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Επίπεδα και κριτήρια διαπίστωσης / πιστοποίησης της ελληνομάθειας. Αποτελέσματα και προβληματισμοί ερευνητικών προγραμμάτων, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- **Δαμανάκης Μ., Βάμβουκας Μ., Κατσιμαλή Γ. (επιμ.):** Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο εξωτερικό, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.